

March 1999

พัฒนาวัฒนธรรม พัฒนาการชีวิต ด้วยสีสันชนบท

จุมพล พูลภัทรชีวิน

ศักดิ์ชัย เกียรติวนาคินทร์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

พูลภัทรชีวิน, จุมพล and เกียรติวนาคินทร์, ศักดิ์ชัย (1999) "พัฒนาวัฒนธรรม พัฒนาการชีวิต ด้วยสีสันชนบท," *Journal of Education Studies*: Vol. 27: Iss. 3, Article 5.

DOI: 10.58837/CHULA.EDUCU.27.3.5

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol27/iss3/5>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

พัฒนาวัฒนธรรม พัฒนาวิถีชีวิตคน ด้วยสี่ส้นชนบท

จุมพล พูลภัทรชีวิน
ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์

ตลอดระยะเวลาของการศึกษาการพัฒนาแนววัฒนธรรม กระแสไม่ค่อยเห็นด้วยกับแนววัฒนธรรมมักเกิดขึ้นเสมอ ด้วยเหตุผลว่าวัฒนธรรมไทยตายแล้ว วัฒนธรรมล้าหลังไม่สอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ที่รุดหน้ารวดเร็ว โดยมีเทคโนโลยีตะวันตกเป็นหัวหอกในการพัฒนาแล้วผู้คนทั้งโลกก็คล้อยตาม โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้คือความทันสมัย เป็นสภาพที่บ่งบอกว่าความเจริญของโลกสมัยใหม่กับสมัยเก่าขาดกันอย่างสิ้นเชิงแล้ว

การท้อใจอันเกิดจากกระแสดังกล่าว คลายตัวลงเมื่อได้มีโอกาสทำงานวิจัยเรื่อง คุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน โดยมีกรอบการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมเป็นกรอบศึกษา ประกอบกับแนวคิดสำคัญของการพัฒนาว่า การพัฒนาจะต้องได้สิ่งที่ดีขึ้นกว่าเดิม ไม่ใช่รูปแบบเดิมแต่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในรูปแบบใหม่ อีกทั้งรองศาสตราจารย์ ดร.สุภางศ์ จันทวานิช และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุลักษณ์ ศรีบุรี ที่ให้ทัศนะว่าความรู้อยู่ที่ชุมชน อย่ามองอะไรแล้วรีบสรุปเพียงที่ตาเห็นผิวเผิน สิ่งที่ไม่งามหากศึกษาให้ลึกซึ้งแล้วจะพบความงามได้ และสิ่งที่งดงามหากศึกษานานไปอาจจะพบความน่าเกลียดได้เช่นกัน จากแนวคิดดังกล่าวจึงเริ่มตระหนักว่ากระแสคัดค้านแนววัฒนธรรมนั้นล้วนมาจากบุคคลที่จมอยู่กับสังคมเมือง จนเรียกได้ว่ามองเห็นแต่เพียงด้านเดียวและเป็นด้านที่ผิวเผินเท่านั้น ยังมีได้มองรอบด้านและลึกซึ้งเพียงพอถึงคุณค่าที่อยู่เบื้องลึก วิถีชีวิตคนชนบทยังมีได้มีการศึกษาอย่างจริงจัง เพื่อที่จะได้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งนอกเหนือจากชีวิตสังคมเมืองซึ่งเป็นเพียงด้านเดียวของมนุษย์เท่านั้น

ข้อมูลภาคสนาม และการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม จากงานวิจัยระดับปริญญาเอก สาขาพัฒนาศึกษา เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน”

จากการศึกษาที่ชุมชนวัฒนธรรม หมู่บ้านหนึ่งในจังหวัดสุโขทัยซึ่งเป็นชุมชนที่มีอาชีพทำไร่นา รับจ้าง ค้าขาย และใช้เวลาว่างในการทำเครื่องปั้นดินเผาสังคโลก เลียนแบบของโบราณครั้งสุโขทัยซึ่งถือเป็นวัฒนธรรม ณ ที่แห่งนี้จะพบวิถีชีวิต การทำงาน การพัฒนาตนเองของชาวบ้านในระดับที่เรียกว่า “พึ่งตนเองได้” เขามีความมั่นใจตนเอง เขากุมใจในความสามารถทางการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเป็นที่ต้องการของสังคม เขาประสบปัญหาการปั้นแต่ก็สามารถค้นหาสาเหตุ วิเคราะห์ แก้ไขปัญหาได้ด้วยการรวมกลุ่มปรึกษากัน เขาเป็นผู้กำหนดราคาของตัวเอง ซึ่งต่างจากราคาข้าวที่เขาไม่สามารถกำหนดได้ หน้าแอดช่างปั้นผู้หนึ่งในหมู่บ้าน กล่าวว่า “ผมเป็นคนตั้งราคาของที่ผมจะขายเอง ตามความง่ายของการทำ ไม่เหมือนราคาข้าวที่ทำเสร็จแล้วต้องรอให้พ่อค้าคนกลางมากำหนดราคาข้าวของผม มันแปลกที่ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดราคาข้าวได้”

นางสมร ชาวบ้านผู้หนึ่งที่เคยเป็นผู้รับเหมาก่อสร้างในเมืองหลวง ซึ่งประสบปัญหาขายจ้างไม่จ่ายเงินค่าจ้างอันเนื่องจากพิษเศรษฐกิจตกต่ำ ประกอบกับเสียงเรียกร้องของบุตรสาวที่ขอร้องว่า “พ่อจ๋า แม่จ๋า กลับบ้านเถอะ เวลาลูกมาถึงบ้านจะได้พบหน้าพ่อหน้าแม่บ้าง” ทำให้นางสมรหยุดชีวิตแรงงานอพยพเดินทางกลับภูมิลำเนา แล้วมุ่งมั่นรับจ้างในหมู่บ้านเพื่อหาเงินสักก้อนเป็นทุนในการทำเครื่องปั้นดินเผา เพื่อกอบกู้ฐานะอีกครั้งหนึ่งด้วยความเชื่อมั่นตนเองว่าเราเคยทำมาก่อนกลับมาอีกครั้งเราก็ต้องทำได้

ข้อความรู้ที่ได้จากหมู่บ้านล้วนมีคุณค่ายังสามารถตอบกระแสคัดค้านการพัฒนาแนววัฒนธรรมได้อย่างสิ้นเชิง แม้แต่กระแสที่ว่าวัฒนธรรมมีแต่จะคงที่ หนึ่ง และแตกสลายไปในที่สุด อันเนื่องจากอำนาจรัฐและงบประมาณจำกัด ทำให้ไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเป็นระบบและถูกวิธี แหล่งวัฒนธรรมที่สำคัญจึงเป็นเพียงสิ่งอนุรักษ์ไว้ไม่ให้สูญสิ้น และด้วยทัศนคติการพัฒนาที่ยังไม่ชัดเจนรอบด้านเพียงพอ ทำให้การพัฒนาแนววัฒนธรรมไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนทั้งในเชิงมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ชาวบ้านในชุมชนเช่น นักล่า ผู้จักวิถีชีวิตของตนเองดี ให้ความเห็นว่า รัฐมองเห็นแหล่งเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนว่าเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่รัฐเท่านั้นจะเป็นผู้จัดการได้ดีที่สุด ด้วยการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งโบราณสถานแล้วพยายามดำเนินกิจกรรมบนแหล่งโบราณสถานนี้ด้วยตนเอง โดยมีชาวบ้านเป็นเพียงลูกจ้างเฝ้าสถานที่ ทำสวน เท่านั้น รัฐลืมนึกว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านก็เป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์ด้วย ถ้ารัฐอนุรักษ์แต่วัตถุ นักท่องเที่ยวก็จะเห็นแต่ของกับพนักงานของรัฐ นักท่องเที่ยวจะไปพูดคุยกับชาวบ้านก็ไม่ได้ การพัฒนาที่ดี “คน” กับ “ของ” ต้องอยู่คู่กัน คนเขามาดูของเก่า เห็นชาวบ้านทำของเลียนแบบของเก่า ได้พูดคุยกับชาวบ้านก็เป็นสิ่งที่ดี เขตไหนจะขึ้นเป็นโบราณสถาน เขตไหนจะเว้นไว้ให้เป็นเขตทำกิน ทำให้ชัดเจน ชาวบ้านก็พร้อมจะบริจาคที่ดินให้ ดังเช่น ป่าอมร ที่บริจาคให้แล้วไม่ใช่ที่นาที่ไว้กั้นทะเบียนหมด แล้วเขาจะอยู่ได้อย่างไร นอกจากนี้ ลุงทิม ยังเสริมว่า

เหมือนอย่างในหลวงท่านทำโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ เขตป่าสงวนก็ไม่ไล่ชาวบ้านออกไปหมด แต่แบ่งเขตไว้เป็นเขตป่าสงวน เขตทำไร่ทำนา แล้วให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลป่าของตัวเอง ชาวบ้านเขาชัดเจนในเรื่องการอยู่ป่า รู้ทิศทางหมดแล้ว รัฐเพียงแต่ให้ความรู้ ข้อกฎหมายและอำนวยความสะดวก ไม่ใช่ไปจัดการเขาซึ่งก็จัดการได้ไม่ดี เพราะคนน้อย งบก็ไม่มี

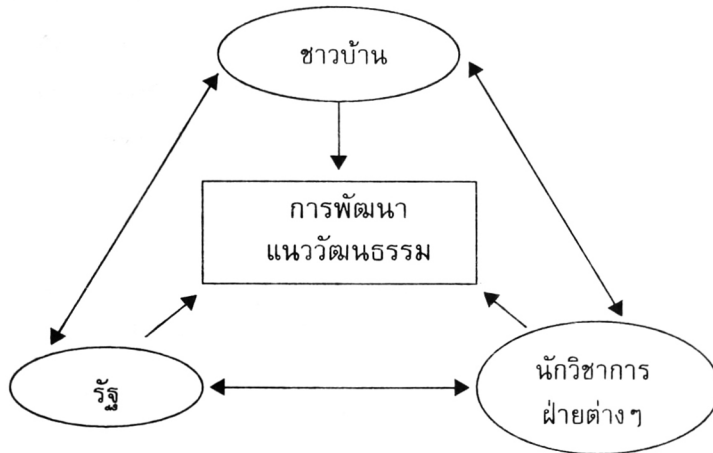
ลูทิมยังให้ข้อมูลถึงวิถีชาวบ้านในการทำเครื่องปั้นดินเผาว่าไม่สูญสิ้นหรือ หักจะมีคนทำต่ออยู่เรื่อย ๆ ก็เหมือนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้านก็เข้ามาทุกวัน ถ้ามีคนเข้ามาดูของเก่าในหมู่บ้าน ของยังขายได้ ก็จะต้องมีคนทำอยู่ต่อไป คนหนุ่มสาวทุกวันนี้เขาก็ทำงานของเขาไป แต่เมื่อเขาเกษียณงานเขาจะมาทำเครื่องปั้นในหมู่บ้าน เขาเรียนรู้ได้จากญาติพี่น้องเขาเองได้

จากแนวคิดของชาวบ้านจึงพบความกระจ่างในการพัฒนาแนววัฒนธรรมว่า มิใช่การรักษาวัฒนธรรมเพื่อคนรุ่นหลัง หรือเพื่องานเทศกาลเท่านั้น แต่การพัฒนาจะต้องเคลื่อนตัวไปพร้อมกันระหว่าง “วัตถุ” และ “คน” สังคมเมืองและสังคมชนบทก้าวไปพร้อมกันอย่างสมดุล ไม่หยุดนิ่งจนกลายเป็นสิ่งล้าสมัย ชาวบ้านที่สามารถประกอบอาชีพเสริมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม จะกลายเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมเป็นทุน (Cultural Capital) มีระบบตลาดแบบชุมชน (Local Market) ชาวบ้านเป็นเจ้าของทุน (Capital Owner) เป็นเจ้าของการผลิต เจ้าของวัฒนธรรม สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้ การผลิตใช้ทรัพยากร

ธรรมชาติในท้องถิ่น หรือพึ่งพาแต่หน่วย วิธีการผลิตเป็นแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นที่ต้องการของสังคมเมืองที่เรียกหาความเป็น “พื้นบ้าน” เพราะถือว่าเป็นวัฒนธรรมเป็นประวัติศาสตร์ชาติ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางใจ จึงเกิดเป็นความต้องการทางวัฒนธรรม (Cultural Demand) ซึ่งชาวบ้านสามารถตอบสนองได้อย่างไม่สิ้นสุด

หากการพัฒนาแนววัฒนธรรมเป็นระบบจัดการเบ็ดเสร็จโดยรัฐ หรือมีเงื่อนไขซับซ้อนเกินไป ไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมาร่วมในการพัฒนา มองไม่เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวัฒนธรรม การพัฒนาจะไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ภาพของการพัฒนาจะกลายเป็นการคุกคามของคนเมืองที่มีต่อชนบท เป็นการใช้ชนบทเพื่อเป็นทุนทางการค้า ความเป็นวัฒนธรรมที่เป็นสีสนชนบท (Local Color) จะจางหายไป คุณค่าที่แท้จริงหายไป ทุกแห่งจะกลายเป็นเมืองเหมือนกันหมด ยิ่งพัฒนาเมืองที่มุ่งเน้นแต่วัตถุ เช่น ถนน ดึกมากขึ้นเท่าไร วัฒนธรรมก็ถูกทำลายมากขึ้นเท่านั้น หรืออย่างเก่งก็จำกัดวัฒนธรรมให้อยู่แต่เพียงในดึกที่เรียกว่า “พิพิธภัณฑ์” เท่านั้น การพัฒนาเช่นนี้เรียกได้ว่า ยิ่งพัฒนายิ่งสูญหาย กล่าวคือ วัฒนธรรมหายไป ประชาชนคนชนบทหายไป

การพัฒนาแนววัฒนธรรมจึงควรเกิดจากการร่วมมือ ๓ องค์กรหลัก คือ ชาวบ้าน นักวิชาการ หรือนักพัฒนา และรัฐ ร่วมกันสร้างแนวทางการพัฒนาที่ก่อให้เกิดประโยชน์เป็นธรรมมากที่สุด ตรงเป้าหมายมากที่สุด ดังนี้

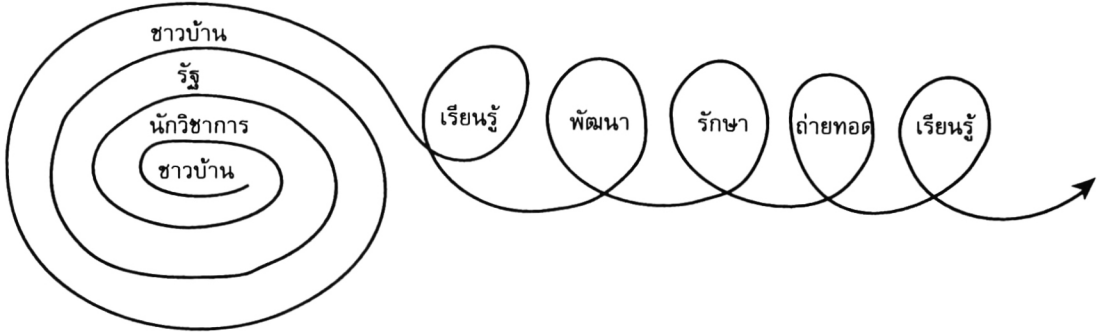
การร่วมมือ ๓ ฝ่ายในการดำเนินงานการพัฒนาแนววัฒนธรรม

จะเห็นว่าการพัฒนาจะเกิดจากการร่วมมือกันของทั้งสามฝ่ายเพื่อให้เกิดความสมดุลในการพัฒนา หากการพัฒนาเกิดจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเกิดการเอียงของการพัฒนา เช่น หากรัฐเข้าไปจัดการมากเกินไป การพัฒนาจะกลายเป็นผลงานของรัฐ ผลประโยชน์ไม่เกิดแก่ประชาชน ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแท้จริงของชนบท หรือหากประชาชนจัดการกันเอง อาจก่อให้เกิดการไร้ทิศทาง ขาดโครงสร้างที่ดี ซึ่งไม่สอดคล้องกับภาครัฐที่ควบคุมคุณภาพรวมของการพัฒนาทั้งประเทศ หรือหากนักวิชาการจัดการแต่เพียงผู้เดียวในลักษณะของทฤษฎีเต็มรูปแบบ (Hard System) ขาดข้อมูลภาคสนามที่เป็นข้อเท็จจริงของชุมชนในระบบ Soft System ทำให้ไม่ทราบปัญหาและประเด็นปลีกย่อยของชุมชน ย่อมเสนอภาพการพัฒนาที่คลาดเคลื่อนได้

การพัฒนาแนววัฒนธรรมจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยกลุ่มองค์กรหลักทั้งสามฝ่ายร่วมกำหนดนโยบาย แนวทางในการพัฒนาชนบทให้เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกัน และเกิดความสอดคล้องกับภาครัฐที่เป็นสังคมเมือง เพื่อให้เกิดความสมดุลในการพัฒนาที่ดีขึ้นกว่าเดิม อันส่งผลถึงความยั่งยืนต่อไป ในรูปแบบของการเรียนรู้ พัฒนารักษา และถ่ายทอดแนวทางที่ถูกต้อง เกิดเป็นการเรียนรู้สืบต่อไปเช่นนี้ไม่จบสิ้น หากพิจารณาให้เห็นเป็นรูปธรรมคือเริ่มจากชาวบ้านเป็นเจ้าของวัฒนธรรม นักวิชาการเป็นผู้ศึกษาค้นคว้า กระตุ้นเตือนให้สังคมตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมของชาติ อีกทั้งการประสานกันของนักวิชาการหลายฝ่ายที่จำเป็นต่อภาคสนามแต่ละแห่ง โดยมีภาครัฐเป็นผู้สนับสนุน เอื้ออำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ

ให้แนวทางการพัฒนาได้เคลื่อนที่ไปอย่างถูกทิศทาง โดยมีชาวบ้านเองเป็นผู้กำกับวิถีชีวิตของตนเองในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม โดยวิธีนี้จะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ พัฒนา รักษา

และถ่ายทอดวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกันทุกฝ่าย การพัฒนาแนววัฒนธรรมจึงจะยั่งยืนได้ ดังแผนภูมิดังนี้

โครงการร่วมมือ ๓ ฝ่าย ก่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนา รักษา ถ่ายทอด

หากการพัฒนาขาดกระบวนการที่เหมาะสม หรือดำเนินไปโดยลำพังฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง สภาพของการพัฒนาแนววัฒนธรรมอาจตกอยู่ในสภาพที่แตกต่างกันดังนี้ คือ

๑. มีลักษณะของการไม่มีเจ้าของ ไม่มี การเรียนรู้ ไม่พัฒนา ไม่มีใครรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง การไม่ใส่ใจดูแลรักษาศิลปวัฒนธรรม การขาดโบราณวัตถุ ขยายจึงเกิดขึ้นในสังคม การไม่เห็นคุณค่า วัฒนธรรมไทย แต่หลงใหลได้ปลื้มกับ วัฒนธรรมต่างชาติ จึงเป็นกระแสที่เข้ามา แทนที่ได้ง่ายด้วยสื่อต่างๆ ที่รับได้ง่ายและรวดเร็ว

๒. มีลักษณะของความเป็นเจ้าของโดย ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เช่น ภาครัฐ นักวิชาการ หรือ ชาวบ้าน จึงเกิดการไม่ให้ความร่วมมือ ไม่รับ ฟังความคิดเห็น หวงแหนและกีดกันวิชาการ ไม่เกิดการเรียนรู้และพัฒนาาร่วมกัน เพราะถือ

ว่าเป็นเรื่องของฝ่ายที่รับผิดชอบแต่เพียงฝ่าย เดียว

๓. มีลักษณะของความเป็นเจ้าของน้อย แต่มีการเรียนรู้มาก กล่าวคือมีลักษณะของ การดัดแปลงวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนออกไป มากจนขาดแก่นแท้ของรากของตน (Grass Root) ทั้งนี้เกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมต่าง ชาติมาประยุกต์วัฒนธรรมของตน หรือนำ วัฒนธรรมเมืองมาประยุกต์กับวัฒนธรรมชนบท เพื่อผลประโยชน์ทางการค้า หรือเพื่อผล ประโยชน์เฉพาะกิจเฉพาะกลุ่มที่ไม่ใช่เพื่อ สังคมส่วนรวม และประเทศชาติ

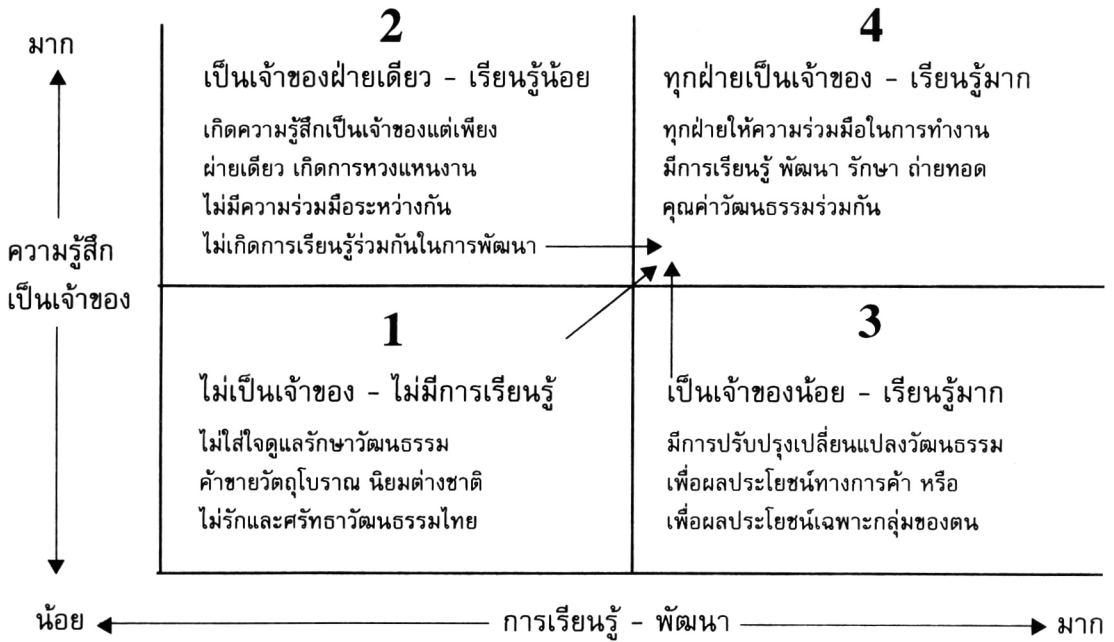
แต่ถ้าการพัฒนาแนววัฒนธรรมเกิดจาก ความร่วมมือของสามฝ่ายดังกล่าว ย่อมนำไป สู่จุดมุ่งหมายอันถือเป็นสภาพสังคมลักษณะ ที่สี่ คือ

๔. มีลักษณะของความเป็นเจ้าของมาก มีการเรียนรู้มาก กล่าวคือทุกฝ่ายมีความรู้สึก

ว่าประเทศและวัฒนธรรมนี้เป็นของตน มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในคุณค่าวัฒนธรรมทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการรักษาอย่างต่อเนื่อง มีความร่วมมือในการพัฒนาสังคม

ของตน รู้จักปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับกาลเวลา แต่แก่นวัฒนธรรมที่มีคุณค่ายังคงอยู่ และมีความสำคัญทั้งในภาคเมืองและชนบททุกยุคทุกสมัย

จุดมุ่งหมายของการพัฒนาแนววัฒนธรรม

การพัฒนาแนววัฒนธรรมดังกล่าว จึงถือว่าเป็นแนวทางการสร้างทิศทางการพัฒนาที่อยู่บนฐานของการค้นหาข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้เกิดการรู้จักตนเอง รู้จักวัฒนธรรมและสังคมของตน และการสร้างเครือข่ายการ

ทำงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดแนวทางที่เหมาะสม ให้เกิดทิศทางการพัฒนาที่ก่อมรรคผลต่อประโยชน์ส่วนรวมได้อย่างแท้จริง

ผู้เขียน

ดร.จุมพล พูลภักธรชีวิน หัวหน้าภาควิชาสารัตถศึกษา และผู้อำนวยการศูนย์พัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์ นิสิตปริญญาเอกสาขาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย